

Jean de Bonnefon

(Emlékezés egy Petőfi-barát francia íróra.)

1923-BAN, a budapesti francia követség egyik estélyén egy magistermetű, kövér, kissé keresett és régimódi eleganciával öltözködő úr vonta magára figyelmemet. Külsejében és megjelenésében volt valami parancsoló és martiális vonás; civilben lévő magasrangú katonatisztre vagy valami hatalmas gyártelep igazgatójára emlékeztetett. E hatást azonban lényegesen enyhítette a monokli, a gondosan kipödört bajuszka, és a ritkás ősz hajjal borított nagy gömbölyű fej. Az egész ember a keménység és lágyság, a méltóság és kedélyesség különös vegyülékének látszott. Szájának vonalai gúnyolódó és támadó természetűre engedtek következtetni, szeméből ellenben jóság sugárzott. Mindenesetre azt a benyomást kelte, hogy nem mindennapi, közönséges ember, hanem olyan valaki, aki hozzá van szokva, hogy, akárhol jelenik is meg, a társaság központja és hangadója legyen. Kérdőzködésekre megtudtam, hogy ez az úr nem diplomata, sem katoná, sem gyáros, hanem egy párizsi író, Jean de Bonnefon, aki előadásokat tartani jött Budapestre. E név ismerős volt előttem, párizsi lapokban időnként találkoztam vele. Mikor bemutattak neki, csakhamar láttam, hogy művelt és szellemes, választékos modorú, Európa minden nagy városában otthonos férfiúval van dolgom, aki rokonszenvez hazánkkal és annak multját s jelenét meglepő jól ismeri. Bevallása szerint annak a vonzóerőnek, melyet rá a magyar nép és magyar föld gyakorolt, fő indítóoka Petőfi Sándor egyénisége és költészete volt, ezeken át ismerte s szerette meg országunkat és nemzetünket. A találkozásunkat megelőző évben rengeteget fáradt, agitált, cikkeket írt, előadásokat tartott, ünnepélyeket rendezett, hogy a franciák figyelmét Petőfi születésének százéves évfordulójával kapcsolatban a magyar költőre felhívja. Később azt is megtudtam, hogy a világháborút követő években, midőn Franciaországban magyarellenes volt a közhangulat s régi barátaink elhallgattak vagy ellenünk fordultak, Bonnefon az elsők egyike volt, aki Magyarország érdekében felemelte szavát, öntetlenül, tiszta meggyőződésből mellénk állt, ügyünkkel azonosította magát és magyarbarátságát nyíltan hirdette nemcsak, mikor itt járt nálunk, hanem odahaza, honfitársai körében is.

Több mint tíz éve, hogy Bonnefon meghalt. Azóta Franciaor-

szágban is, de még inkább Magyarországon feledésbe merült a neve. Nem lesz tehát talán érdektelen, ha emlékéit felújítom és változatos életpályáját, érdekes egyéniségét s egyes részleteiben bennünket, magyarokat közlő irói munkásságát ismertetem.

JEAN DE BONNEFON 1866 május 24.-én született egy kis dél-francia városban, Cantal département székhelyén, Aurillacban. Ennek a városkának az a nevezetessége, hogy 930 körül ott látta meg a napvilágot Gerbert szerzetes, III. Ottó nevelője, a későbbi II. Szilveszter pápa, aki szent Istvánnak a királyi koronát küldötte. Bonnefon igen büszke volt erre a nagynevű földijére, sokat emlegette s Budapesten is tartott róla előadást.

Aurillac Auvergne-ban van, ebben a hegyes-völgyes, kialudt vulkánokkal borított tartományban. Ezt a tartományt szívós, becsületes, komor, nyers emberek lakják, akik kemény küzdelmet vívnak a háládatlan talajjal s a zord éghajlattal. Mégis szinte értelmetlen vonzódással ragaszkodnak szülőföldjükhöz és, ha szerét tehetik, visszatérnek hozzá. Bonnefon is kedvelte bérces hazáját és sohasem szakadt el tőle teljesen. Bár élete egy részét Párizsban, Nizzában, Rómában s egyéb nagy külföldi városokban töltötte, mindig szakított magának időt arra, hogy hosszabb-rövidebb tartózkodásra Auvergneban megjelenjék. Párizsban sokat emlegették vidéki kastélyát, a „domaine du Faisan“-t, ahol a párizsiak elképzelése szerint úgy élt, mint valami ancien régime-beli francia főúr. A valóság az, hogy az a legendás hírű „kastély“ egyszerű, egy emeletes, falusi kúria volt Calvinet községben; nem is az ő tulajdona, hanem rokonáé, Caecilia Vellini színésznőé. Bonnefon mindenestre jól érezte magát Calvinetben, a falu lakói is szerették s megválasztották mairenek. Nagy tisztességnek tekintette ezt a hivatalt, ambícióval látta el s élete végéig megtartotta. Halála után hálás földijei a falu főterét róla nevezték el.

Bonnefon régi auvergnei nemesi családból származott és köztársasági elvei nem gátolták abban, hogy családi hagyományait gondosan megőrizze. Ősei udvari körökben forgolódó, előkelő polgári és katonai tisztségeket viselt férfiak voltak, az egyik „Paul de Bonnefon, baron de Prègue et de Puyverdier“ XIV. Lajos feleségének, egy másik a francia eredetű V. Fülöp spanyol királynak volt bizalmas embere. A Bonnefon-család hagyományai közé tartozott az irodalom szeretete s művelése is. A francia bibliografia nem kevesebb, mint négy író-Bonnefont tart számon, akik latin és francia verseket, politikai röpiratokat, teológiai, geometriai, hadtudományi munkákat adtak ki. Ezek közül a tollforgató Bonnefonok közül három a Jean nevet viselte. Úgy látszik, irántuk való kegyeletből cserélte fel kései utóduk Jean-nal a keresztségben kapott Joseph nevet.

Bonnefon atyjának már nem maradt a régi családi dicsőségből, szürke polgári pályán működött, mint pénzügyigazgató Aurillacban és korán meghalt. Anyja fiát gondos nevelésben részesítette. Boldog, de nem vidám gyermekkora jutott neki osztályrészül. Játzó-társai nem igen voltak. Már mint gyermek, játékszerek helyett könyvekkel szórakozott. Középiskolai tanulmányait a párizsi Nagy Lajos-liceumban végezte. Diákévei alatt szenvedélyes olvasója volt

Saint-Simon emlékiratainak. Már tizenhét éves korában bekerült a Gaulois szerkesztőségébe, amely nemsokára kiküldötte Németországba politikai tudósítónak. Több évet töltött Berlinben, ott írta alig húsz éves korában *Le drame impérial* c. röpiratát, mely óriási sikert aratott s megalapította ujságírói hírnevét.

Származásánál, neveltetésénél, családi hagyományainál fogva azt lehetett volna várni tőle, hogy a konzervatívok, nacionalisták vagy királypártiak táborához csatlakozik. Ebben az irányban indult is meg pályája, azonban csakhamar frontot változtatott, a köztársaság szolgálatába lépett s mellette élete végéig híven kitartott. Hogy arisztokratikus családi tradíciói ellenére olyan demokratikus foglalkozást választott magának, mint aminő az ujságírás, annak az a remény volt az oka, hogy e pályán legjobban kielégítheti sokoldalú kíváncsiságát, gyakorolhatja éles megfigyelőképességét és sokat tartózkodhat külföldi országokban. Célját el is érte, alapos emberismeretre tett szert, a legkülönbözőbb társaságokban forgolódott és sokat utazott külföldön. Magyarországra is gyakran ellátogatott. Mindenütt, hazájában úgy, mint külföldön, szíves fogadtatásra talált, mert egy személyben tökéletes modorú világfi, eleven, ötletes társalgó, lendületes, magávalragadó előadó volt. Csak úgy szaporázott a szellemességtől. Nagyszerűen tudott előadni anekdotákat, amelyek között bizony borsosak gyakran akadtak. Rue de Vaugirard-beli párizsi lakásán, amely valóságos kis múzeum volt, időnként pompás, nagyúri ebédeket adott, melyeken nemcsak az ételek és italok vallottak választékos ízlésre, hanem az ezüst, a porcellán s asztalnemű is. Azok a vendégei is, akik az auvergnei udvarházban megfordultak, nem győzték Bonnefont magasztalni, mint szeretetreméltó házigazdát.

Auvergne nincs messze Gascogne-tól; nem meglepő tehát, ha Bonnefon és Cyrano közt volt bizonyos hasonlatosság. Bonnefon is szerette a harcot, ő is kiméletlenül támadta a szélhámosokat, kalandorokat, kedvelte a hangzatos frázisokat és tréfákat, szerette játszani a hőst, a félelem és gáncs nélküli lovagot. Néha heveskedésében túllőtt a célon; kegyetlen és igazságtalan volt. De nem egyszer erre ő maga is rájött; restellte a dolgot és nem szégyelt bocsánatot kérni. Minden ügyet, amelyet igaznak és nemesnek tartott, magáévá tett és ha kellett, minden erejével beledobta magát a küzdelembe. Szeretett gúnyolódni, vérbeli polemista volt, tudott finoman csipkelődni s ha szükség volt rá, brutálisan támadni. Akik felszínesen ismerték, azt képzeltek róla, hogy az ironia s a szkepszis kiszáritotta a lelkét; bizalmas ismerősei ellenben tudták, hogy alapjában véve lágyszívű, jólelkű ember. „Son despotisme apparent — írta róla egy ismerőse — cachait de la bonté et même un fond de faiblesse. Il avait un besoin certain de protéger, de soulager, de défendre et il a donné dans sa vie des gages de dévouement et de fidélité sentimentale dont peu d'hommes sont capables.“ (Comtesse d'Abzac: *Le vrai visage de Jean de Bonnefon. Gaulois*, 1928. máj. 17.)

Bonnefon 1928 március 31-én halt meg kinos betegség után, Párizsban, rue de Seine 14. sz. alatti lakásán és szülőföldjén, a calvinet-i temetőben temették el. A napilapok és szemlék meleghangú nekrológokban búcsúztak tőle. Az egyik így jellemezte: „Il fut le

prototype du grand seigneur, — de l'aristocrate vieille France sincèrement rallié à la nouvelle — ... La haute stature de ce gentilhomme républicain aussi majestueux que le Roy-Soleil, aussi éloquent que Bossuet, aussi passionné que Mirabeau va manquer à l'horizon européen." (M. de Laize: *Mort d'un grand seigneur républicain, Eclair de l'Est*, 1928. ápr. 24.) Költő-barátai és hűséges barátjáné, Caecilia Vellini (*En pieux hommages*), versekben vettek tőle búcsút.

BONNEFON a párizsi íróvilág s a balparti Párizs egyik legjellegzetesebb képviselője volt. Mintegy ötven önálló munkája, hirlapokban és folyóiratokban több ezer cikke, riportja és intervjúja jelent meg. Tisztelői, amikor meghalt, művét Saint-Simon és Chateaubriand emlékirataival hasonlították össze, azonban a párhuzamot ők maguk sem vehették komolyan. A valóság az, hogy Bonnefon nagyterjedelmű írói munkássága teljesen a múlté; az idővel dacoló alkotások nem maradtak utána. Mindazt amit írt, az alkalom, a véletlen, az időszerűség szülte, azért a feledés egyre vastagabb pora rakodik föléjük. Ő maga is tisztában volt írói működésének múlékony jellegével. Azért írt, mert az írás játék volt számára, öröme telt benne és mert írásainak megvolt a nagy olvasóközönsége. Mihelyt útjukra bocsátotta őket, további sorsukkal nem törődött, nem is olvasta el újra őket.

Önállóan megjelent művei nagy része kisebb terjedelmű füzet, röpirat. Legjelentékenyebb az első: *Drame impérial. Ce que l'on ne peut pas dire à Berlin* (Paris, 1888). Ebben elbeszélte III. Frigyes német császár és porosz király küzdelmeit 1888-ban történt trónrajutásáig, harcát Bismarck erőszakos politikája ellen s fiának, Vilmosnak fondorlatait a császári trón elnyeréséért. A könyvnek óriási sikere volt, három hónap alatt 75 kiadás fogyott el belőle s ifjú, mindössze huszonkét éves szerzőjének 75.000 frankot jövedelmezett, ami abban az időben tekintélyes összeg volt. A sikert növelte az is, hogy Bonnefont Németországból kiutasították. Erre a hivatalos indokolás szerint három dolog szolgáltatott okot: 1. hogy Bonnefon röpiratában párhuzamot vont Vilmos és Rudolf trónörökös közt és pedig az utóbbira kedvező megvilágításban, 2. hogy Viktória császárnéhoz levelet írt az elzász-lotharingiai gazdasági helyzetről, 3. hogy több alkalommal ellenséges érzületet tanúsított az új császár, Vilmos iránt.

Egyéb munkáinak tárgya nagyon különböző: elsősorban egyházpolitika, azután egyháztörténet, vallásos művészet, külpolitika, irodalom stb. Élénk feltűnést keltettek azok a röpiratai, melyekben a harmadik köztársaság nagyszámú parvenüinek önnemesítéseit leplezte le.

Hirlapírói pályáját a királpárti Gaulois-nál kezdte meg, azután az Eclair, majd a Le Journal belső munkatársa lett s egyéb nagy közársasági lapokba (Le Journal des Débats, Intransigeant, Gil Blas) dolgozott. Cikkeit felesleges volt aláírnia. Erősen egyéni, rendkívül kifejező, kissé dagályos, a szöveget mindig fején találó, eredeti stílusról könnyen ráismertek olvasói.

Igazi területe az egyházpolitika volt. Mindig az Egyház hú fiá-

nak vallotta magát s gondja volt arra, hogy a dogmákkal sohase jöjjön ellentétbe, azonban az egyházi személyekkel szemben megőrizte függetlenségét és leleplezte a vallás színe alatt úzótt esetleges visszaéléseket. Bejáratos volt a Vatikánba és Európa számottevő főpapjait személyesen ismerte. A politika előterében nem igen mutatkozott, aktív politikai szerepet sohasem vállalt, inkább a színpalak mögött dolgozott és nem egy miniszter, képviselő vagy főpap pályájára gyakorolt döntő befolyást. Állítólag fontos közvetítő szerepet játszott a francia egyház és állam szétválasztása idején is. Széleskörű tudása, előkelő modora, rendíthetetlen szókimondása, fölényes iróniája, mellyel az embereket s a dolgokat nézte, nagy tekintélyt biztosított neki szabadkőműves körökben is. Briand nagyon megbecsülte, de éppúgy XIII. Alfonz spanyol király is, aki Párizsban jártában meglátogatta lakásán. A genfi Nemzetek Szövetsége irodáiban s folyosóin is otthon érezte magát.

A MAGYARSÁGNAK a XIX. században különösen az 1848—49-iki szabadságharc hatása alatt számos francia barátja akadt. E francia barátaink szívesen tanulmányozták történelmünket, s ha elkerültek hazánkba, megcsodálták a parlament palotáját, a díszmagyaros felvonulásokat és ünnepélyeket, a pusztát, az alföldi pásztoréletet, résztvettek bőséges lakomákon, nagyszerű vadászatokon. Mind e benyomások alapján alakult ki bennük a magyarságnak romantikus, irreális és felszínes szemlélete.

Ez az optimista és egyoldalú magyarságszemlélet lelhető fel Bonnefon magyar tárgyú írásaiban is. Hogy mikor és hogyan terelődött figyelme Magyarországra, nem tudjuk. Egy nyilatkozata szerint már tizenhét éves korában meglátogatta Kiskőröst, Petőfi Sándor szülővárosát, azután több, mint húsz ízben járt Magyarországon. Valószínű, hogy fiatal korában kezébe akadt valamelyik a múlt század második felében megjelent francia Petőfi-fordítások közül és a magyar költő közvetítésével Magyarország lelkes barátjává lett.

Bonnefon egyéniségében nem egy olyan vonás van, amely megmagyarázza a magyarsághoz való vonzódását: született úr volt, aki életmódjában, modorában s gondolkodásában megőrizte családi hagyományait s igyekezett méltónak mutatkozni arisztokrata őseihez. Híve volt a harmadik francia köztársaságnak, de valahogy mintha szűk lett volna neki ez a hősiség és lendület híján levő, kicsinyes, polgári és demokratikus világ. Tevékeny, szenvedélyes, harcias temperamentuma kielégülést talált ugyan az ujságírói pályán s alkalma nyílt belezlátni a népek sorsát intéző gépezetbe, az ő képességeivel az ancien régime alatt mégis többre vihette volna, diplomata, hadvezér vagy főpap lehetett volna belőle. Nem csoda tehát, ha elvei és meggyőződése ellenére lelke mélyén élt némi vágyódás a régi nemesi, királyi Franciaország után. Ez a nosztalgia érteti meg talán azt a rokonszenvet, amely hazánk s népünk iránt, támadt benne. Ő is, mint Michelet a magyarságban egy hősie, hagyománytisztelő, büszke, önértetes, eszményeiért minden áldozatra kész, felsőbbrendű nemzetet látott, melyet a haza, becsület és szabadság szenvedélyes szeretete jellemez. Minthogy pedig veleszületett ne-

meslelkűségénél fogva mint valami középkori lovag, a hatalmasokkal és zsarnokokkal szemben mindig az elnyomottak, az ártatlanul szenvedők védelmére kelt, azért Trianon után a magyarság iránt érzett nagyrabecsülése csak fokozódott. Az elsők sorában szólalt fel Magyarország érdekében. E célból írta s adta ki *Voyage d'exploration dans la Hongrie inconnue* (Paris, 1922) c. művét. Ez a könyvecske egy esztendővel a trianoni békeszerződésnek a francia képviselőház által való ratifikálása után látott napvilágot, ugyanazon évben, mint Tisseyre *La Hongrie mutilée* c. jóindulatú, de kevésbbé értékes könyve, Anatole de Monzie szenátor hatásos előszavával, amelyben a trianoni szerződés megalkotóit „tudatlansággal és lelkiismeretlenséggel” vádolta. Ez időben a világháború által felkavart német-gyűlölet még teljes erővel élt a franciák nagy többségének lelkében. Minket nem gyűlöltek, hanem megvetettek és zsákmányul odadoztak a kisentente kapzsi népeinek. E gyűlölködő, elfogult légkörben nem kevés erkölcsi bátorság kellett ahhoz, hogy egy olyan neves hirlapíró, mint Bonnefon, a közhangulattal szembe helyezkedve a magyarok védelmére keljen.

Könyvében összefoglalja egy utazásnak benyomásait, melyet a megcsonkított Magyarországon tett. Ezek a benyomások lehangolóak, de Bonnefon bízik a magyarság jövőjében, reméli, hogy az, mint a multban nem egyszer, most is előbb-utóbb magához tér. Utazását azért nevezi „felfedező utazásnak”, mert Magyarországot Franciaországban igen kevéssé ismerték. A világháború előtt szinte elveszett az osztrák-magyar monarchiában s a bécsi hivatalos körök mindent megtettek, hogy külföldön ne vegyenek róla tudomást. Az osztrákok számára Magyarország alig volt más, mint pompás vadászterület és bőséges élelmiszerraktár, melyet igyekeztek alaposan kihasználni. Bonnefon idézi Ferenc Ferdinánd egy mondását. Ez egy angolhoz, aki 1913-ban Magyarországon akart utazni, így szól: „Magyarország?! Az jól felszerelt magtár, a magtárakat azonban nem szokás meglátogatni.” Leírja Bonnefon, az egykor fényben úszó sötét fővárost, amely azonban nem alszik, hanem virraszt, mint valami őrszem. Komoly elmélkedésbe merül a hegyektől megfosztott Alföld is. A Balaton partján a tihanyi apátság templomának esteli harangszava az apostoli király halálos vívódására emlékezteti. Azt látja, hogy komor, nyomasztó a hangulat országszerte s mégis más a helyzet, mint Ausztriában. Az osztrákokat a közöny, lemondás és apátia jellemzi, úgy viselkednek, mint a halálraitéltek, akiknek nincs más vágyuk, mint hogy a halálos ítélet óráját minél távolabbra kitolják. A magyarok nincsenek kétségbeesve, bennük mindig a csapások váltották ki az energiát, a szerencsétlenség egységbe olvasztotta őket s „félelmetes” élni akarást fejlesztett ki bennük. Akármit csinálnak is tehát ellenségei, a magyarság nem fog elpusztulni, mert az „új Európa egyik legerősebb népe”. Erősen él benne hivatásának tudata; „la Hongrie doit être la sentinelle éveillée du Danube”. Dicső multja, nemzeti büszkesége nem engedi, hogy nyomorúságos sorsába belenyugodjék. Franciaországnak tehát jól fel-fogott érdeke, hogy segítsen rajta, Magyarországot a középeurópai rend várává kiépítse s barátait és szövetségeseit: Csehszlovákiát, Jugoszláviát, Romániát engedékenységre és józan belátásra bírja.

Ime, ez ennek a nagy megértéssel és sok jóindulattal megírt munkának gondolatmenete, amelyet, ha akadnak is benne közhe-lyek és tévedések, a világháború utáni magyarbarát francia iroda-lomnak jobb termékei közé számíthatunk.

Petőfi az egyetlen magyar költő, aki iránt a francia írók és irodalomtörténészek körében nagyobb érdeklődés mutatkozott. A múlt század ötvenes-hatvanas éveitől fogva tanulmányokat írnak róla, verseket intéznek hozzá, francia fordítói, sőt utánczóik akadnak. Nem annyira költészete, melyről a gyarló fordítások tökéletlen ké-pet nyújtottak, mint inkább romantikus és exotikus egyénisége volt az, ami a franciák képzeletét megragadta. A Petőfiért lelkesedő franciák közé tartozik Bonnefon is, aki, mint említettük, már egés-zen fiatalon eljött Magyarországra, hogy Petőfi hazájával s szülő-városával megismerkedjék. Ő az 1923-ik évet, a Petőfi-centenárium esztendejét használta fel arra, hogy Petőfire honfitársai érdeklődé-ését megint ráirányítsa. E célból bizottságot szervezett, melyben a párizsi íróvilág és társadalom jelentékeny tagjai szerepeltek. Fára-dozásainak eredménye volt az a Petőfi-ünnepély, mely 1923 január 26.-án Párizsban, a Sorbonne nagy amfiteátrumában több ezer fő-nyi közönség részvétele mellett folyt le. Az eseményt hatásos sajtó-propaganda előzte meg; a nagy párizsi lapok mind hosszabb köz-leményben hívták fel rá olvasóik figyelmét. E propagandát Bonnefon irányította s az ő érdeme volt az is, hogy a bizottságnak magas szín- vonalú műsort sikerült bemutatnia. Az ünnepélyen Bonnefon elnö- költ Pekár Gyulával, a Petőfi-társaság elnökével és képviselőjével, akinek daliás termete, díszmagyar ruhája és a magyar-francia ba- rátságot megvilágító beszéde élénk feltűnést keltett. Nagy tetszést aratott Bonnefonnak Petőfi életpályáját vázoló emlékbeszéde. Be- szélt azután Tisseyre francia képviselő, de Monzie és Strowsky egyetemi tanár is. Ez utóbbi felelevenítette a magyar szabadság- harcnak, a lengyel származású Bem tábornoknak és annak a len- gyel ulánus ezrednek emlékét, melyben Strowskynak később Fran- ciaországba menekült atyja a magyarok oldalán harcolt. Lucie Delarue-Mardrus, Maurice Rostand és Jean Sarment Petőfit dicsőítő költeményeket írtak ez alkalomra s jónévű párizsi színészek, szí- nésszñök s Paulay Erzsi Petőfi-verseket adtak elő francia fordításban.

Bonnefon nem elégedett meg a sorbonnei Petőfi-ünnepély meg- rendezésével s a párizsi sajtóban megjelent Petőfire vonatkozó köz- leményekkel. Vidéki lapokban is helyezett el cikkeket és több vi- déki városban tartott előadást a magyar költőről, mint pl. a nizzai katonai körben. Petőfi franciaországi megismertetése végett adott ki a centenárium évében egy Petőfi-anthológiát is. (*Poèmes choisis de Petoefi Sandor traduits en français par J. de Bonnefon et Paul Régnier*, Paris). Ez a kis munka egy bevezetést s egy francia Petőfi- bibliográfiát tartalmaz, valamint 38 költeményt és a János vitéz ki- vonatos prózai fordítását. Bonnefon bevezető tanulmánya Petőfi pá- lyáját és költészetét ismerteti. Kiemeli benne e költészet gazdagsá- gát és változatosságát, elemzi főmotívumait s Petőfit „a titokzatos magyar nyelv fogolyköltőjének“ nevezi, akinek egyetlenes költői lángelméje legyőzte a nyelvi akadályokat. Tiltakozik a szerbek el- járása ellen, akik neve és származása alapján Petőfit maguknak

akarják kisajátítani s diszkréten szóvateszi a csehek barbárságát, akik, mint Bonnefon egy utazása alkalmával látta, a költő pozsonyi szobrát bedeszálták. Büszke arra, hogy a franciák már a múlt század ötvenes éveiben, más népeket megelőzve, felismerték Petőfi-ben a nagy s eredeti lírai költőt. A tanulmány azzal végződik, hogy Petőfi életében, halálában s művében egyaránt a legelszigeteltebb és legnépszerűbb, a legegyszerűbb és legtitokzatosabb európai költő. Ez a bevezetés arra mutat, hogy Bonnefon is, mint előtte sokan honfitársai közül, legendás ködben látja, túleszményíti s ezzel meghamisítja Petőfit, látszik, hogy nem szilárd ismeretekre támaszkodó irodalomtörténész, hanem pillanatnyi hatásra törekvő, felszínes, gyors munkához szokott újságíró. Tévedések is akadnak a bevezetésben. Petőfi németgyűlöletét túlsokat emlegeti a szerző. A Petőfi-versek prózai fordításai sem jobbak, sem rosszabbak, mint a régi fordítások s hiányos képet nyújtanak Petőfi költészetéről. Az a francia olvasó, aki a lelkes bevezetés után e fordításokat lapozza, kétségkívül némi csalódást és kiábrándulást fog érezni; nem érzi meg bennük a nagy költőt.

A franciaországi Petőfi-kultusz előmozdítása terén szerzett érdemeinek elismeréséül 1923-ban a Petőfi-Társaság Bonnefont kültagjává választotta és május 19-én a Magyar Tudományos Akadémia dísztermében tartott külön-ülés keretében felavatta. Ezen a díszülésen Bonnefon II. Szilveszter pápáról tartott székfoglaló előadást, Huszka Nelli pedig elszavalta Petőfi *Egy gondolat bánt engemet* című versét Bonnefon és Régnier fordításában. Ugyanez időben Bonnefon a budapesti francia-magyar irodalmi társaságban Petőfiről és a magyar-francia kapcsolatok történetéről tartott előadást.

Bonnefon folyóiratokban és hirlapokban megjelent cikkei közt is van nem egy magyar vonatkozású. Tanulmányt írt a franciaországi magyar huszárezredekről, József nádor és Lajos Fülöp viszonyáról, megírta egy északmagyarországi utazása élményeit s egy *Le charme hongrois* c. cikkében kifejtette, miért szereti hazánkat. A világháború után 1919-től kezdve egész csomó magyar tárgyú újságcikket írt, pártfogásába vette IV. Károlyt és Zitát, elítélte Magyarország feldarabolását, tiltakozott a magyar műemlékeknek az utódállamokban történt megcsonkítása ellen, szavá tette Csernoch Jánosnak a francia bibornokokhoz intézett, támogatást kérő levelét s a párizsi Földrajzi Társaságban előadást tartott Magyarországról.

Hogy a magyar probléma Bonnefonnak élete végéig mennyire szívügye volt, bizonyítják egyéb adatok is. 1924-ben Jean d'Ivray a *Revue Mondiale*-ban Bonnefonról hosszabb tanulmányt közölt, melyben többek között e sorok olvashatók: „En ce moment la question danubienne est l'objet de tous ses soucis. Il connaît à fond les pays danubiens, a été l'un des rares qui se soient insurgés contre le massacre de la monarchie austro-hongroise, alors que l'Allemagne, cause de tous les désastres était ménagée. Il estime que la Hongrie, même diminuée est le seul pays danubien formant une véritable patrie où les traditions et la constitution millénaires assurent une longue vie au patriotisme réel et non artificiellement écrit dans les traités. Il se plaît à répéter que les Français ne peuvent trouver une politique pacifique sur le Danube qu'en l'appuyant sur cette

Pierre angulaire et bien taillée qu'est la Hongrie... La conviction et la chaleur avec laquelle Jean de Bonnefon défend la cause de cette nation, il les a communiquées à bon nombre de personnes jusque-là hostiles ou indifférentes. "

Még érdekesebb Bonnefonnak az a nyilatkozata, melyet egy évvel később tett a magyarságról egy intervjú alkalmával. Ez Gaston Picard *Nos écrivains définis* c. könyvében található. Arra a kérdésre, melyik könyvét szereti legjobban, Bonnefon *Verba et voces* c. kötetét nevezte meg, majd így folytatta: „J'aime aussi mon livre de coeur: „La Hongrie“; c'est la défense d'un pays que j'aime, d'une patrie millénaire que l'injustice a frappée... c'est l'humble oraison d'un indépendant en faveur d'un peuple qui mérite l'amitié de cette France dont il a les vertus et les défauts. "

Mint a fenti két nyilatkozat mutatja, Bonnefont élete utolsó éveiben a magyar kérdés erősen foglalkoztatta. Ennek szolgálatában írta az imént idézett intervjúban említett *La Hongrie* c. művét. Ez, úgy látszik, már 1925-ben készen volt, nem tudjuk, hogy kiadását mi akadályozta meg. A Petőfi Társaság Bonnefonra vonatkozó iratai szerint „közvetlenül halála előtt terve vette, hogy megírja a magyar nemzet történetét franciául. " A Picard-féle intervjú szerint a szóbanforgó munka inkább valami Magyarország érdekében írt védőirat, propagandaszerű lehetett, nem pedig Magyarország története. Akármint áll a dolog, kétségtelen, hogy Jean de Bonnefon, a harmadik francia köztársaság e tekintélyes publicistája egész életében élénk érdeklődést s rokonszenvet tanúsított hazánk iránt és sokat írt s fáradt a magyarság érdekében. Megérdemli tehát, hogy ne feledkezzünk meg róla és számon tartsuk a magyarság külföldi barátai sorában.

BIRKÁS GÉZA

Népességi eltolódások a Délvidéken a török hódoltság korában

EGYES ÚJABBKORI TÖRTÉNETÍRÓK a törökök természetét szelidebbnek, nyájasabbnak mutatják és a hódoltság idejében való viselkedésüket derültebb világításban iparkodnak feltüntetni, mint a régebbi feljegyzések. Így *Takáts Sándor* „Rajzok a török világból“ című háromkötetes jeles munkájában, valamint egyéb műveiben is a török időket szinte mosolygó színben tünteti fel. De ennek részben az a magyarázata, hogy jobbra oly területeket választott történeteinek színhelyéül, amelyek nem voltak teljesen és megszakítás nélkül huzamosan a töröknek alávetve, mint a Délvidék. Amazokon a szerencsésebb vidékeken megtörtént, hogy a keresztény és török vitézek cimboráltak és bajviadal, valamint kopjatörés után kezét szorítottak egymással; ajándékokkal, udvarias levelekkel kölcsönösen kedveskedtek egymásnak; együtt vadásztak,